

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

шляхів формування усного мовлення, покращення всіх мовленнєвих показників розумово відсталой дитини.

Література:

1. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі : навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – 308 с.
2. Лурия А.Р. Письмо и речь: Нейролингвистические исследования. – М.: Академия, 2002. – 352 с.
3. Маллер А. Р., Цикото Г. В. Обучение, воспитание и трудовая подготовка детей с тяжелыми нарушениями интеллекта. – М.: Педагогика, 2003. – 208 с.
4. Цветкова Л. С. Мозг и интеллект: Нарушение и восстановление интеллектуальной деятельности.- М.: Просвещение, 1995. – 304 с.

Руда Г. О., Белехова Н. В.*

ОСОБЛИВОСТІ ҐЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ В УМОВАХ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ

У статті висвітлено мету, завдання, зміст та особливості ґендерного виховання дітей з вадами інтелектуального розвитку.

Нові трансформаційні процеси у світовій спільноті й у нашій державі, початок ери повноправності буття жінки та чоловіка потребують глибшого осмислення соціально-психологічних механізмів набуття дитиною ґендерної (ґендер – соціокультурна стать) ідентичності як передумови повноцінної реалізації Я. Самодостатність, особистісне зростання, креативність, розвиток внутрішнього світу жінки і чоловіка поступово стають першочерговими цінностями, оскільки свобода особистості може бути досягнута шляхом саморозвитку, руйнацією стереотипів. Ґендерна демократія можлива за умови належного виховання хлопчиків і дівчаток, їхньої орієнтації на партнерство та взаємозамінність у виконанні сімейних та соціальних ролей. Принципом ґендерного виховання є уникнення сексизму, тобто будь-яких проявів упередженості та дискримінації дітей, диференціації вимог щодо їхнього навчання та поведінки, освоєння майбутніх професійних, сімейних і громадських ролей на підставі належності до певної статі. Не випадково на Саміті тисячоліття ООН однією із цілей розвитку проголошено усунення ґендерної різниці у початковій та середній освіті до 2005 року. Про це йдеться й у Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок» [2].

Представники різних наукових шкіл поділяють думку про те, що ґендерні уявлення дітей залежать від змісту навчання й розподілу ґендерних ролей у суспільстві, у якому вони живуть. Функціонування ґендерного конструкту можна аналізувати як на егалітарних (партнерських), так і на домінаторних (традиційних) статеворольових взірцях. Історично успадковану дифе-

* © Руда Г. О., Белехова Н. В.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

ренціацію сфер діяльності статей: світ чоловіків – світ предметів і речей (предметно-інструментальний), світ жінок – світ спілкування і взаємин (емоційно-експресивний) – і сьогодні здебільшого вважають панівною в настановленнях на призначення статей у сім'ї та в суспільстві. Традиційна система відмінностей ролей базується на ідеї взаємодоповнюваності психологічних властивостей статей: чоловіки – сильні, безстрашні, мужні; жінки – слухняні, боязкі, орієнтовані на догляд, турботу тощо. Андрогінність (від лат. *andro*– чоловік та *gyn* – жінка) же розглядають як неодмінну умову універсалізації ґендерних ролей, що стирає обмеження, зумовлені традицією. Так, мета освіти, закладена в Базовому компоненті дошкільної освіти, у чинних загальнодидактичних програмах, орієнтована передусім на андрогінність виховання, що означає: кожна дитина, незалежно від статі, має право радісно, щасливо, повноцінно пізнавати, досліджувати навколишній світ [2].

Мета ґендерного виховання полягає у формуванні *ґендерної компетентності як складової життєвої компетентності* дітей. Проте для цього необхідно сприяти розширенню ґендерних компетенцій усіх учасників соціокультурної взаємодії – дітей, батьків, вихователів.

ґендерний підхід є необхідною передумовою реалізації ґендерного виховання і виступає складовою особистістю зорієнтованого навчально-виховного процесу у спеціальному навчальному закладі, в якому навчаються діти з обмеженими розумовими можливостями.

Завданнями ґендерного виховання ми вважаємо:

- формування правильного розуміння ролі чоловіка і ролі жінки у суспільстві;

- формування моделі поведінки статі;

- прищеплення культури взаємовідносин статей.

З огляду на це перед педагогами закладу стоять такі завдання щодо ґендерного виховання школярів:

- виховувати у дітей стійкий інтерес і позитивне ставлення до себе як об'єкта пізнання;

- поглиблювати знання про чоловіків і жінок, про зміст поняття «хлопчик», «дівчинка», сприяти статевій ідентифікації;

- підтримувати фізичне і психологічне здоров'я дітей, радість світосприйняття, оптимістичне ставлення до навколишнього світу;

- виховувати стійкий інтерес і позитивне ставлення до рідних, близьких, значимих для дитини людей, бажання бути приємними партнерами у спілкуванні з ними;

- створювати умови для набуття досвіду відносин з навколишнім світом у цілому і світом людей зокрема;

- стимулювати самостійність, уміння здійснювати мотивований вибір, віддавати комусь/чомусь перевагу;

- розвивати емпатію як якість особистості – уміння відчувати й розпізнавати стан і настрої людей, поводитися відповід-

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

но до них, керувати своїми емоціями і поведінкою;

- збагачувати знання про свою сім'ю, рід, сімейні реліквії, традиції;
- ознайомити з розмаїттям соціальних ролей, їх особливостями, виховувати позитивне ставлення до різних соціальних ролей та розуміння необхідності їх існування.

Метою ґендерної соціалізації є підготовка дівчаток і хлопчиків с особливими потребами до гнучкого соціостатевого репертуару в поведінці в різноманітних сферах життєдіяльності з урахуванням індивідуальних інтересів, здібностей, уподобань, нахилів, можливостей тощо. Іноді хлопчики із задоволенням і дуже вправно орудують голкою, а дівчатка – молотком, і це не заважає їм у всіх інших ситуаціях виявляти свій «чоловічий» чи «жіночий» тип поведінки.

Учні спеціальної школи мають різні розумові та психічні вади, відстають у мовленнєвому розвитку, у них слабка пам'ять, бідний запас слів, низькі навички аналізу та синтезу, порівняння, визначення суттєвого та несуттєвого. Для таких дітей має велике значення правильно організована корекційна спрямованість навчання. У роботі з такими дітьми вчителі використовують різні форми й методи роботи:

- словесні – розповідь, пояснення, бесіди;
- наглядні – показ, ілюстрації, демонстрації;
- практичні – спостереження, вправи.

Особливості ґендерного виховання в умовах спеціальної школи полягають у тому, що розумово відсталі діти потребують допомоги в пізнанні самих себе, в усвідомленні власної статі, розвитку здатності і формування готовності встановлювати щирі, шанобливі, партнерські відносини з дорослими, однолітками, комунікативних умінь, навичок щодо реалізації різноманітного статерольового репертуару в ігрових ситуаціях і реальній життєдіяльності, формуванні уявлень про правила поведінки з незнайомими людьми і навичок особистої безпеки.

Для діагностики та корекції ґендерної ідентифікації учнів використовуємо ігрові методики (ігри та вправи), проєктивні методики («Намалюй людину»), асоціативні методики («Хто я»), методики самооцінки («Східці»).

Суб'єктами ідентифікації для дітей виступають переважно люди своєї статі (батьки, бабусі-дідуся, потім – ровесники з групи, рідше – інші дорослі та персонажі мульт- та кінофільмів, казок). Це можна вважати нормою ґендерного розвитку дитини. Дівчатка найчастіше спілкуються з мамою і бабусею, а хлопчики – з татом і дідусем.

Особливістю цього віку є те, що дитина оволодіває статевою ідентичністю на рівні переживання себе як представника статі в поєднанні зі статеворольовою поведінкою, тобто виникає таке новоутворення, як статеворольова ідентичність. Основою її становить «адаптаційний образ Я», що за змістом збігається з узагальненим чи інтегрованим образом «хорошого хлопчика

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

(дівчинки)», «справжнього чоловіка (жінки)».

«Адаптаційний образ Я» формується переважно під впливом традиційних ґендерних установок, тому насичений стереотипами чоловічості та жіночності.

Цікаво, що, беручи участь у театралізованих іграх, дівчатка охоче переодягаються у чоловіче вбрання, у той час як хлопчики категорично відмовляються виконувати жіночі ролі. Це свідчить про засвоєння хлопчиками негативних ґендерних стереотипів та прояв упередженого ставлення до іншої статі.

Це пояснюється насамперед тим, що в розмовах із дітьми про їхнє майбутнє дорослі здебільшого диференціюють їх призначення в родині та в суспільстві. Хлопчиків переважно орієнтують на кар'єру, соціальні ролі у професійній, громадсько-політичній сферах. Рольові орієнтації дівчат обмежуються створенням сім'ї, побутовими обов'язками (господарськими та виховними). Розмова про професійні ролі дівчаток не виходить, як правило, за межі сфер освіти, культури, обслуговування: будеш артисткою, художницею, моделлю, кравчиною, продавцем тощо.

Хлопчики і дівчатка по-різному сприймають себе і представників протилежної статі: дівчатка, наприклад, оцінюють свою стать і себе позитивно, а хлопчики – негативно і в них це виражається більше.

При розподілі дітьми домашніх справ та обов'язків, а також професій на чоловічі та жіночі виявилася така сама тенденція. До чоловічих справ та обов'язків діти віднесли: ремонт автомобіля, меблів, квартири, електроприладів, пересування меблів у квартирі, прибирання сміття, копання грядок тощо. Жіночими функціями діти назвали миття посуду, прибирання квартири, прання і прасування білизни, покупівлю продуктів, приготування їжі, лагодження одягу. До чоловічих професій діти віднесли ті, що стереотипно пов'язані з уявленнями про мужність: космонавт, льотчик, міліціонер, столяр, військовий, президент, банкір, футболіст, бізнесмен, водій, будівельник, електрик, пожежник, священник тощо. Професії перукар, вихователь, лікар, бухгалтер, учитель, продавець, кухар, прибиральниця, няня, артистка, бібліотекар названі жіночими.

Через гру, а пізніше через спілкування як самостійний вид діяльності, у середовищі однолітків демонструються, розвиваються і закріплюються вимоги, очікування, нормативи поведінки представників обох статей у дорослому світі. Діти починають гратися в «статевідповідні» предметні (нав'язуванні дорослими) ігри, імітувати статовитіповану поведінку у відповідних сюжетах рольової гри. Завдання педагогів – тактовно впливати на корекцію ґендерних уявлень, наприклад, пропонуючи дітям «приміряти на себе» професію, якою традиційно володіють, або домашню роботу, що зазвичай виконують представники іншої статі, причому діти обов'язково мають відчуті інтерес і позитивні емоції.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

Оскільки гра – провідний вид діяльності дітей, вважаємо її використання ефективним та результативним. З ініціативи дітей і за її допомогою розгортаються сюжетно-рольові ігри. Хлопчики та дівчатка в них відображають цікаве, насичене життя сім'ї, наприклад: «Сім'я на відпочинку», «Приймаємо гостей», «Відзначаємо свято».

Для цього насаперед використовують життєві та спеціально створені проблемні ситуації, близькі досвіду дітей. Ефективними є театралізовані проблемні ситуації, в яких персонажі демонструють кілька варіантів поведінки, а діти вибирають найбільш доцільний.

Варто звертати особливу увагу на навчання дітей робити подарунки один одному, обмінюватися компліментами, що дуже актуально для формування добрих взаємин з оточуючими.

Спостереження за вільним спілкуванням дітей (методика «одномоментних зрізів») дозволила науковцям за рівнем розвитку ґендерних уявлень виявити такі групи дітей.

Першу групу, яку умовно назвали «статевотипізованою», склали фемінні дівчатка та маскуліні хлопчики. Тут чітко виявилися усвідомлені статеві переваги та орієнтації дітей лише на представників своєї статі: «Я – дівчинка і тому граюсь у ляльки», «Я – хлопчик і маю грати у футбол». Уявлення, знання дітей про свою та іншу стать, ігри, іграшки, знаряддя праці були сформульовані у стереотипних категоричних судженнях: «Не хочу бути дівчинкою – вони плаксійки, їх усі ображають» та «Не хочу бути хлопчиком – вони всі забіяки». Виявилось також, що образи «хорошого» і «справжнього» хлопчика (дівчинки) є тотожними. Зазначимо, що рівень ґендерного «Я» дітей характеризується наслідуванням, простою імітацією ґендерних стереотипів. Цим дітям було важко визнати, що чоловіки та жінки можуть бути носіями різних типів поведінки і допустити будь-який відступ від статево-рольових норм та приписів.

Щодо вмінь та навичок, домашніх обов'язків дівчаток і хлопчиків відповіді розподілилися дихотомічно: хлопчики і дівчатка вважали, що дівчинка має вміти все робити вдома, як мама: варити їсти, робити салати, купувати продукти, прибирати, мити посуд, прати, шити, заплітати коси (навички самообслуговування). Крім того, допомагати мамі та бути ввічливою тощо. Хлопчики повинні мати трудові навички, бути дужими, заробляти гроші, уміти ремонтувати іграшки, водити машину, як тато. Дівчатка наголошували на моральних якостях – чемності, слухняності та розумі. Для дітей даної групи був характерний «агресивно-захисний» стиль взаємодії. Хлопчики оцінюють поведінку дівчаток та свою і позитивно, і негативно. Дівчатка власну поведінку вважають позитивною, а хлопчиків найчастіше критикують: «дуже погані, нечемні, неслухняні», «з ними нецікаво гратися, бо вони б'ються, ображають, їхні ігри – у війну, футбол, карти. Хлопчики ж відмовлялися гратися з дівчат-

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

ками, бо ті «не вміють гратися, плаксійки, не грають у футбол, а тільки у свої ляльки» тощо.

Друга група, умовно названа «індиферентною», характеризувалася позитивним ставленням до власної статі та середнім рівнем усвідомлення ґендерних особливостей. Ці діти, демонструючи на словах готовність до емоційного співпереживання та спільної діяльності з іншою статтю, у реальній поведінці виявляли нерозуміння та агресивність. У більшості з них були труднощі та конфлікти в іграх та спілкуванні з ровесниками обох статей. Допускаючи, що «хлопчики і дівчатка мають гратися разом», деякі дівчатка цієї групи, заперечуючи, що дівчатка можуть грати у футбол, вважали, що хлопчики мають уміти вишивати й кувхарити. Не визначилися діти даної групи і щодо власних майбутніх сімейної та соціальної ролей: «Не знаю ще, ким буду» тощо.

До третьої групи, «андроґенної», увійшли діти, які позитивно сприймають власну та протилежну статі, мають найменш стереотипізовані погляди. Зокрема, і дівчатка, і хлопчики, орієнтуючись на статево відповідні якості, усвідомлювали обмеження своєю роллю і висловлювали бажання мати як «чоловічі», так і «жіночі» якості, уміння та навички. Наприклад, типовими відповідями дівчаток були: «Хлопчики мріють мати машину, і я теж хочу навчитися водити машину». а хлопчики, у свою чергу, казали: «Я теж хочу навчитися пеки смачний торт». Тобто діти допускали можливість своєї участі у нетрадиційних видах діяльності: дівчатка можуть грати у футбол, а хлопчики – вишивати та кувхарити. З'ясувалося, що таке ставлення пов'язане з розподілом домашніх обов'язків у родинах цих дітей, де тато, наприклад, кувхарить, миє посуд, допомагає мамі, бо мама зайнята на роботі не менше ніж батько. а в тих родинах, де бабуся є найавторитетнішою, і дівчатка, і хлопчики вчать у неї вишивати та ліпити вареники. На відміну від інших, діти третьої групи розуміють, що традиційно «чоловічі» і «жіночі» позитивні якості можуть поєднуватися в одній людині. Усе це знайшло свій відбиток в їхній поведінці та іграх. Вони демонстрували готовність до взаємодії, співробітництва, дружби з однолітками як своєї, так і протилежної статі, більше апелюючи до особистісних якостей людини – «щоб була щедрою, чуйною, доброю, ввічливою», що сприяло гнучкості їхньої поведінки, її дестереотипізації, інтимно-особистісному стилю спілкування [4].

Здійснюючи ґендерне виховання дітей зі зниженим інтелектом, потрібно враховувати особливості їхньої розумової діяльності, емоційної сфери. Приклади мають бути зрозумілими, ситуації – знайомими, дії – конкретними.

На годинах спілкування, виховних годинах у спеціальній школі №2 проводяться бесіди, різні ігри, обговорення, які дають змогу дітям зрозуміти елементарні поняття з ґендерного виховання. З метою збагачення змісту ігор сімейної тематики вводи-

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

мо такі сюжетні лінії, як «В сім'ї народилась дитина», «Приїзд бабусі», «Сім'я на дачі» та інші. У процесі таких ігор уточнюються уявлення дітей про особливості сімейного життя, про взаємодію поколінь, про дозвілля. В ігрових діях діти відтворюють поведінку, почуття, переживання своїх батьків так, як вони їх собі уявляють, відображають різні життєві ситуації.

Дома діти грають в іграшки, допомагають батькам, слухають сімейні розмови та пасивно беруть участь у сімейних інцидентах. З такого повсякденного досвіду вони виносять уявлення про дії чоловіка й жінки в різних ситуаціях, про те, як чоловік і дружина мають ставитися один до одного.

Першою моделлю статевої поведінки для дитини є поведінка батьків у сім'ї, їхні взаємини, прикладом для наслідування найчастіше є для дівчинки – мама, а для хлопчика – тато. Але на жаль, дитина не завжди має позитивний приклад для наслідування, оскільки багато учнів закладу – з асоціальних сімей. Вони не завжди розуміють суть того, що відбувається, але добре схоплюють інтонації батьків. Спостерігаючи за іграми дітей в «Сім'ю», можна подекуди побачити сцени сварок, використання нецензурних слів, а іноді й бійки. І, на жаль, немає жодних гарантій, що такий приклад поведінки батьків дитина не візьме у своє доросле життя.

Саме тому необхідним напрямом діяльності закладу з ґендерного виховання дітей є просвітницька та консультативна робота з батьками школярів. Дуже важливо налагоджувати контакт між педагогами та батьками. На батьківських зборах потрібно обговорювати з батьками проблеми ґендерного та статевого виховання учнів, надавати цікаву та корисну інформацію щодо фізіології та розвитку дитини; відмінностей хлопчиків та дівчаток. Батьки разом з вихователями розв'язують складні педагогічні задачі та ситуації щодо виховання хлопчиків та дівчаток, дізнаються про особливості їхнього розвитку.

Доцільно на батьківських зборах провести гру, аналогічну тій, що проводиться з дітьми («Чим ми відрізняємось – дівчата і хлопці»), замінивши відповідно на «чоловік» і «жінка», бо далеко не всі дорослі розуміють різницю між поняттями «стать» і «ґендер».

Мета гри – допомогти усвідомити, що є відмінності, притаманні всім хлопцям або всім дівчатам (статеві), і є такі, що можуть належати як тим, так й іншим (ґендерні).

Хід гри – розділіть аркуш паперу на дві графи: в одній написати риси, притаманні дівчатам, в іншій – хлопцям.

Обговоріть разом, які з перелічених рис належать завжди і тільки – дівчатам або хлопцям.

Для закріплення понять варто провести вправу «Стать чи ґендер».

Треба визначити, ознакою чого є наведені факти: статі чи ґендеру.

Якщо ознака статі – тупотим ногами; ознаки ґендеру –

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

плескаємо в долоні.

Учитель називає:

- Жінки народжують дітей, а чоловіки – ні. (С)
- У підлітковому віці голос у хлопців змінює тембр, а в дівчат – ні. (С)
- Раніше жінки носили тільки спідниці, а тепер часто вдягають брюки. (Г)
- У чоловіків росте борода, а в жінок – ні. (С)

У роботі з розумово відсталими дітьми ми використовуємо метод «таємних порад», під час яких індивідуально обговорюються уявлення дітей про мужність та жіночність, про сильні та ніжні руки, про красу та користь праці. При цьому пояснюють їм, які «чоловічі» та «жіночі» якості потрібні для тієї чи іншої професії, ремесла, а розгляд сюжетних картинок, на яких зображені люди різних професій, допомагає закріпити ці знання.

Гендерне виховання – це сучасний напрям у навчально-виховній діяльності педагога, що шляхом сприятливої соціалізації дозволяє сформувати у дитини стійке поняття власної статі: Я – дівчинка; Я – хлопчик, з характерною гендерно-рольовою позицією і елементами гендерної культури, відображаючи ціннісні функції двох статей у суспільстві [1].

Узагальнюючи викладене, наголосимо, що розпочинати гендерне та статеве виховання слід з раннього дитинства; інформацію про питання статі та статевої поведінки треба надавати своєчасно, виходячи з індивідуальних та вікових особливостей дитини; інформація має бути правдивою, не формувати у дитини хибних знань чи ставлень, особливо, якщо це стосується статі та стевих відносин.

Гендерне та статеве виховання дітей має орієнтуватися на те, щоб, ставши дорослими, вони змогли створити щасливу гармонійну родину. Одна з найважливіших умов реалізації цієї мети – подолання розрізненості хлопчиків та дівчаток у дошкільні та шкільні роки, формування в них дружніх стосунків, культури спілкування, поваги один до одного.

Література:

1. Веленко, А. Г. Як зрозуміти дитину: нотатки психолога / Алла Григорівна Веленко // Б-ка «Початкова освіта» (Шк. світ). – 2012. – №12. – 104 с.
2. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок»
3. Туріщева Л. В. Хлопчики і дівчатка / Л. В. Туріщева // Шкільному психологу. Усе для роботи (Осн.), – 2014. – № 2. – С. 33–36.
4. Шаповал Н. С. Виховний захід «Гендерні відносини: історія і сучасність» / Н. С. Шаповал // Історія та правознавство. Позакласна робота. – 2014. – №1. – С. 28–35.